

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

УДК 631.115:65.011

DOI: 10.37000/abbsl.2020.96.15

**ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ**

Г. Дідур

Одеський державний аграрний університет

В статті розглядаються тенденції розвитку фермерських господарств України за період з 2010 по 2017 роки. Проаналізовано динаміку та структуру виробництва сільськогосподарської продукції. Досліджено рівень ефективності сільськогосподарського виробництва в фермерських господарствах. Виявлено проблеми, з якими стикаються сучасні фермерські господарства. Дано оцінку рівню державної підтримки фермерських господарств та визначено напрямки її удосконалення. Обґрунтована необхідність розробки системних заходів щодо підвищення ефективності функціонування фермерських господарств.

***Ключові слова:** фермерські господарства; ефективність; рентабельність; державна підтримка.*

Вступ. Для України підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції має стратегічне значення для росту національної економіки, тому що при успішному його функціонуванні створюються умови для подолання кризового стану ряду суміжних галузей. Минуло вже майже 20 років від початку аграрної реформи в Україні, але в наукових колах ще досі продовжуються дискусії щодо ефективності функціонування різних форм господарювання, що отримали розвиток в сільському господарстві. На нашу думку, практично немає ідеальної форми господарювання, кожна з них має свої переваги і недоліки. Тому, однобічний підхід до оцінки будь-якої форми господарювання в аграрному виробництві не дає об'єктивної оцінки економічних процесів, що тут відбуваються.

Одним з критеріїв оцінки діяльності різних організаційно-правових форм, що отримали свій розвиток в аграрній сфері, може стати рівень ефективності їх функціонування.

Аналіз останніх досліджень свідчить, що основу сучасного підприємництва у сільськогосподарському виробництві становлять фермерські господарства.

Дослідженню проблем організації, розвитку та ефективності діяльності фермерських господарств присвячено наукові праці таких провідних економістів-аграріїв, як Ю.О.Лупенко, В.Я. Мессель-Веселяк [1], П.М. Макаренко [2], Л.Ю. Мельник [3], М.Й. Малік [4], Г.В. Спаський Г.В. [5] та багатьох інших. Проведені дослідження свідчать про перспективність, високу ефективність та необхідність використання досвіду функціонування фермерства провідних держав світу у сільському господарстві України.

Головною перевагою фермерського господарства над іншими формами господарювання відзначається те, що в них основним мотивом трудової активності працівника є особистий інтерес фермера [5, с.51].

Фермерські господарства функціонують на засадах залучення переважно власної праці, цим і обумовлена специфіка мотиваційної системи працівників цієї підприємницької структури, оскільки основною причиною участі в економічній діяльності є не отримання доходів у вигляді заробітної плати, а максимізація грошових надходжень із зростання добробуту самого господарства і його членів як єдиної соціально-економічної спільноти (6, с.272).

Довівши свою спроможність і конкурентоспроможність, вони стійко зайняли свою нішу в сільськогосподарському виробництві нашої держави. Ефективне функціонування вищезазначених суб'єктів аграрного бізнесу сприяє підвищенню рівня життя сільського населення: появі робочих місць на селі, отримання додаткового заробітку, раціонального використання сільськогосподарських угідь.

Однак, як відзначають Биба В.А., Корінець Р.Я. [7, с. 89] існує безліч невирішених проблем, найгострішими з яких є: загальне технічне і технологічне відставання зазначених суб'єктів господарювання; низькі ціни реалізації сільськогосподарської продукції по відношенню до цін на продукцію інших галузей; неможливість постійного збуту виробленої продукції; інфляція і зростання цін на засоби виробництва, мінеральні добрива, енергоносії; недостатній рівень забезпеченості власними оборотними засобами; тощо.

Серед проблем, з якими доводиться стикатися фермерським господарствам особливе місце, як відзначають дослідники, займає проблема недостатньої державної підтримки фермерських господарств [7, 8].

Осіпова М.М. та Добрава Н.В. [8] звертають увагу на низку проблем, що гальмують розвиток фермерських господарств: відставання від сучасних тенденцій запровадження інноваційних технологій ведення сільського господарства (нові технології та технічне забезпечення є недоступним для більшості фермерів через їх високу вартість); відсутність стартового капіталу, на основі якого можна було б побудувати ефективне виробництво.

Незважаючи на багатоаспектні дослідження вітчизняних науковців відносно визначення проблем ефективності функціонування фермерських господарств, подальшого наукового обґрунтування вимагають питання щодо пошуку основних напрямків забезпечення ефективного розвитку фермерських господарств з урахуванням сучасних викликів зовнішнього середовища їх функціонування.

Метою дослідження є аналіз рівня розвитку і ефективності господарювання фермерських господарств в Україні та визначення напрямків її підвищення.

Результати досліджень. Фермерське господарство - це сучасна форма організації сільськогосподарської діяльності, вільного підприємництва на землі, що здійснюється на принципах економічної вигоди. Воно базується на приватній (індивідуальній) власності на засоби виробництва, включаючи землю (частина

коштів може перебувати в користуванні, в тому числі в оренді), і на дрібногруповій, переважно родинній, формі використання праці.

Фермерські господарства є невід'ємною частиною вітчизняного агропромислового комплексу України і займають важливе місце в забезпеченні продовольчої безпеки. У структурі вітчизняного сільського господарства вони виробляють 15,5% валової продукції сільського господарства (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції в постійних цінах 2010 року, млн. грн.

	2010р.	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.	2017р. до 2010р. у %	2017р. до 2015р. у %
Сільськогосподарські підприємства									
Продукція сільського господарства	90792	110071,7	133683,1	139058,4	131918,6	145119	140535,2	154,8	106,5
продукція рослинництва	64860,6	80462,6	101297	105529,5	99584,7	113392,6	108601,1	167,4	109,1
продукція тваринництва	25931,4	29609,1	32386,1	33528,9	32333,9	31726,4	31934,1	123,1	98,8
в т. ч. фермерські господарства									
Продукція сільського господарства	11726,1	13906,5	18903,4	19188,8	18909,3	22101,4	21743,1	185,4	115,0
продукція рослинництва	10617,4	12651,2	17517,9	17847	17565,4	20705,3	20338,8	191,6	115,8
продукція тваринництва	1108,7	1255,3	1385,5	1341,8	1343,9	1396,1	1404,3	126,7	104,5
Питома вага фермерських господарств у виробництві продукції, %:									
сільського господарства, всього	12,9	12,6	14,1	13,8	14,3	15,2	15,5	2,6*	1,1*
продукції рослинництва	16,4	15,7	17,3	16,9	17,6	18,3	18,7	2,4*	1,1*
продукції тваринництва	4,3	4,2	4,3	4,0	4,2	4,4	4,4	0,1*	0,2*

Джерело: Розраховано автором з використанням даних Державної служби статистики України.

* - відхилення %-х пунктів, +,-

Переважає частина у структурі виробництва валової продукції сільськогосподарських підприємств (77,3 %) належить продукції рослинництва. Як видно з наведених даних за останні роки її обсяги постійно зростають, в тому числі обсяги виробництва валової продукції в постійних цінах 2010 року, що вироблялася у фермерських господарствах.

Слід відзначити, що зростання обсягів виробництва в фермерських господарства відбувається більш швидкими темпами, ніж у сільськогосподарських підприємствах в цілому, особливо в рослинництві.

Динаміка росту обсягів виробництва продукції тваринництва є повільнішою і складає 23,1 % та 26,7 % відповідно.

Отже, фермерські господарства показують стабільне зростання питомої ваги у виробництві сільськогосподарської продукції в Україні. В таких умовах, одним із найважливішим завдань є підвищення рівня ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, від рішення якого залежить продовольча безпека країни.

У комплексі заходів підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва найважливішим є раціональне використання землі на основі підвищення її родючості і зростання врожайності сільськогосподарських культур (табл. 2).

Таблиця 2. Урожайність сільськогосподарських культур, ц з 1 га

Культури	2010р.	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.	2017р. до 2010р. у %	2017р. до 2015р. у %
Сільськогосподарські підприємства України									
Зернові та зернобобові	27,9	34,0	43,7	47,5	43,8	50,0	45,6	163,4	104,1
Буряк цукровий фабричний	281,5	420,6	419,4	490,2	448,2	494,0	484,1	172,0	108,0
Соняшник	15,4	17,5	23	20,5	23	23,5	21,3	138,3	92,6
Картопля	172,3	194,3	223,3	256,4	198,6	212,1	238,4	138,4	120,0
Культури овочеві	205,2	314,1	311	346,4	363,4	382,7	435,3	212,1	119,8
Культури плодові та ягідні	34,8	47,3	59,9	53,7	70,8	72,5	64,9	186,5	91,7
у т. ч. фермерські господарства									
Зернові та зернобобові	22,0	24,3	32,6	35,3	33,4	39,2	37,1	168,6	111,1
Буряк цукровий фабричний	250,8	387,2	376	507,1	422,3	486,4	499,1	199,0	118,2
Соняшник	13,4	15,5	21	18,2	20,8	21,2	18,8	140,3	90,4
Картопля	162,1	172,8	229,1	227	163,2	182,6	189,2	116,7	115,9
Культури овочеві	161,2	267,2	291,9	297	316,3	307,9	348,4	216,1	110,1
Культури плодові та ягідні	51,6	51,1	58,8	68,2	69,8	91,3	69,4	134,5	99,4

Джерело: Розраховано автором з використанням даних Державної служби статистики України.

Аналіз динаміки урожайності сільськогосподарських культур виявив її зростання за більшістю культур. Виключенням є зниження рівня урожайності соняшнику та плодів і ягід за останні 3 роки. При чому в фермерських господарствах, за більшістю культур урожайність є нижчою ніж в цілому у сільськогосподарських підприємствах.

Завдання підвищення урожайності можна вирішити шляхом використання інноваційних технологій з використанням наукових досягнень, вивчення досвіду передових підприємств і забезпеченням високої якості праці. Але, необхідно також враховувати, що впровадження у виробництво культур і сортів інтенсивного типу може мати негативні наслідки. Розвиток інтенсифікації

землеробства без дотримання відповідних умов призводить до виснаження ґрунту.

Показники рентабельності у сільському господарстві розраховуються з метою вивчення економічних результатів роботи сільськогосподарських підприємств, прибутковості підприємств сільськогосподарської діяльності, виробництва окремих видів продукції.

Рентабельне виробництво дозволяє не лише відшкодувати операційні витрати, але й отримувати прибуток, що сприяє розвитку як окремого підприємства, так і економіки в цілому та підвищенню добробуту сільських товаровиробників. Дослідження рівня рентабельності виробництва дозволяє виявити неефективні види продукції у структурі сільськогосподарського виробництва. Це дозволяє удосконалити його спеціалізацію, розробити заходи з підвищення рівня рентабельності продукції, що має для підприємства особливе значення або є важливою для суспільства.

За останні 7 років спостерігається значне коливання рівня рентабельності сільськогосподарської продукції за її видами (табл. 3), що вказує на її значну залежність від природно-кліматичних умов відповідного року. В рослинництві виявлено зниження рівня рентабельності соняшнику і винограду за період з 2012 року до 2017 року.

В тваринництві майже всі види продукції є збитковими, крім молока, що вимагає розробки дієвих заходів, в тому числі і з боку державних органів, з підтримки цієї галузі. Розвиток тваринництва сприяє забезпеченню раціональних сівозмін у рослинництві, а також є соціально значимим в контексті забезпечення сільського населення робочими місцями.

Підвищення економічної ефективності фермерських господарств, зростання їх фінансової стійкості, збільшення обсягів виробництва розвиток ресурсної бази галузі неможливі в сучасних умовах без державної підтримки. Сьогодні фінансова підтримка сільського господарства здійснюється переважно через комплекс програм, метою яких є підвищення ефективності виробництва та забезпечення прибутку виробникам сільськогосподарської продукції. Державою було розроблено програму, яка спрямована на розвиток сільського господарства в Україні. Це Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр., вона націлена на комплексне проведення низки реформ, на які вже довгий час чекали виробники сільськогосподарської продукції, аграрний бізнес і сільське населення. Ця програма визначає розвиток сільського господарства і сільських територій на довгострокову перспективу, надає базу для стабільної і прозорої правової системи, яка спрямована на поліпшення ділового клімату, протидію корупції і стимулювання інвестицій у модернізацію аграрного сектору економіки. Вона також надає підґрунтя для проведення інституціональної реформи, необхідної для ефективного контролю і реалізації означених заходів.

Стратегія спрямована на посилення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств і збільшення експорту, забезпечення розвитку сільських територій та збереження природних ресурсів і довкілля.

Термін, на який розроблялася стратегія наступного року вже завершується, але, доводиться констатувати що завдання в частині боротьби з корупцією, сприяння розвитку сільських територій, охорони навколишнього середовища залишаються не виконаними.

Таблиця 3. Рівень рентабельності сільськогосподарської продукції, %

Види продукції	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.	2017р. до 2012 р., +,-	2017р. до 2015 р., +,-
	Сільськогосподарські підприємства України							
Зернові та зернобобові	15,8	2,4	25,7	42,6	37,8	25	9,2	-17,6
Соняшник	44,9	28,2	36,7	78,4	61,9	41,3	-3,6	-37,1
Буряки цукрові	15,9	3,1	17,8	27,7	24,6	12,4	-3,5	-15,3
Культури овочеві	1,1	7,5	14,5	32	15,3	9,9	8,8	-22,1
Картопля	-17,4	22,4	9,9	24,6	0,6	10	x	-14,6
Культури плодові та ягідні	9,6	127,5	65,8	58,3	25	35,4	25,8	-22,9
Виноград	71,5	99	57,5	92,9	71,4	51,6	-19,9	-41,3
Молоко	1,8	13,1	11,1	12,7	18,6	26,9	25,1	14,2
Велика рогата худоба на м'ясо	-28,3	-41,3	-34,5	-16,9	-23,2	3,4	x	x
Свині на м'ясо	1,8	0,2	5,6	12,6	-4,1	3,5	1,7	-9,1
Вівці та кози на м'ясо	-32,8	-36,2	-43,0	-26,6	-31,5	-39,6	x	x
Птиця на м'ясо	-2,4	-5,9	-12,6	-5,4	3,4	7	x	x
Яйця курячі	52,6	47,6	58,8	60,9	0,5	-9,0	x	x
	Фермерські господарства							
Культури зернові та зернобобові	19,5	9,3	24,2	38,6	38	27,9	8,4	-10,7
Соняшник	45,4	35,7	40,2	71,5	64,4	41,2	-4,2	-30,3
Буряки цукрові	14,2	8,2	20,9	16,1	32,7	20	5,8	3,9
Культури овочеві	11,7	22,1	20,3	43,8	21,2	19,5	7,8	-24,3
Картопля	-4,2	23	26,1	21,5	13	28,9	x	7,4
Культури плодові та ягідні	8,6	22,7	48,4	66,2	47,5	36,1	27,5	-30,1
Виноград	62,9	33,4	-14,7	38,2	61,7	51,3	-11,6	13,1
Молоко	4,9	21,4	19,7	20,5	23,3	25,9	21,0	5,4
Велика рогата худоба на м'ясо	-7,1	-13,7	-10,1	3,3	-0,1	-2,1	x	x
Свині на м'ясо	-2,5	-5,0	1	2,4	-1,2	-6,7	x	x
Вівці та кози на м'ясо	-13,7	-2,6	-14,0	-2,9	6	-15,1	x	x
Птиця на м'ясо	13,4	3,4	2,6	10,2	2,3	3,5	-9,9	-6,7
Яйця курячі	-	-	-	-	-	14,1	x	x

Джерело: Розраховано автором з використанням даних Державної служби статистики

України.

На початку 2017 р. була запроваджена нова система підтримки сільського господарства. Скасовано спрощену систему оподаткування сільськогосподарських виробників. Нова система передбачає значно зменшити підтримку тваринництва. Підтримка виробництва зернових і олійних культур була скасована. Однак ці втрати були частково компенсовані за рахунок більш ефективного експортного відшкодування ПДВ для цих культур. На основі ліквідації субсидій очікується уповільнення зростання цього сектора в довгостроковій перспективі. Нова система меншою мірою забезпечує підтримку виробників сільськогосподарської продукції у цілому.

Такі заходи держави призводять до скорочення темпів зростання в аграрній сфері та банкрутства сільськогосподарських підприємств. Оскільки через таку політику працівники втрачають робочі місця, зменшується їх заробітна плата, тому обов'язковим напрямом аграрної політики України, як і в зарубіжних країнах, має бути фінансова підтримка сільгоспвиробників.

Також необхідно відзначити інші фактори, що гальмують рівень розвитку сільського господарства в цілому: погано розвинена інфраструктура, нестабільна політична та економічна ситуація, зношеність техніки, нестабільні та непрогнозовані ціни на паливо, недосконала нормативно-законодавча база, застаріла технологія виробництва, недотримання сівозмін та засівання рослинами, які виснажують землю та погіршують якість ґрунту.

Отже, основними стратегічними напрямками розвитку фермерських господарств в Україні мають бути: вдосконалення нормативно-законодавчої бази, яка б забезпечувала стабільний розвиток сільського господарства; виробництво органічної, безпечної та екологічно чистої сільськогосподарської продукції; встановлення ринкових цін на продукцію, які забезпечуватимуть рентабельність її виробництва для основної маси виробників; упровадження досягнення НТП та інновацій; залучення молодих людей у сільське господарство; забезпечення гідної оплати праці в сільському господарстві та ін.

Державна підтримка повинна бути спрямована на розвиток інформаційно-консультаційного забезпечення, розвиток страхування, доступності кредитів, розвиток агролізингу. Доступні кредити дадуть фермерам можливість подолати сезонну нестачу грошових коштів, прискорити виробництво товарів, накопичення і розвиток матеріально-технічної бази.

З метою підвищення ефективності функціонування і розвитку фермерських господарств доцільно формування сільськогосподарської кооперативної системи, використання різних варіантів міжгосподарського партнерства. Розвиток сільськогосподарської кооперації в сучасній ринковій економіці може сприяти вирішенню основних завдань, що стоять перед фермерами - підвищення економічної ефективності, конкурентоспроможності, збільшення прибутковості за рахунок скорочення посередників, зростання товарності виробництва.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведені дослідження засвідчують, що у сучасних умовах фермерські господарства займають значну частку у структурі сільськогосподарського виробництва

Україні. Фермерство є перспективною частиною багатокладної аграрної сфери, що динамічно розвивається. Зняття перепон, що гальмують розвиток фермерського укладу, і створення нормальних умов для його діяльності дозволять підвищити доходи сільського населення, дати потужний стимул зростанню виробництва продовольства, створити правові та економічні умови здійснення діяльності фермера.

Подальший розвиток фермерства в Україні потребує проведення науково-прикладних досліджень, спрямованих на розробку механізму створення інтеграційних зв'язків за участю фермерських господарств, що дозволить застосовувати прогресивні методи переробки, знизити втрати сировини, підвищити якість переробленої продукції та полегшить її збут. Інтегровані галузеві структури можуть стати основним суб'єктом, здатним забезпечити стабільну діяльність фермерських господарств, ефективні канали збуту сільськогосподарської продукції, оптимізувати витрати і підвищити окупність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року/За ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. Київ, 2012. 182 с.
2. Макаренко П.М., Мельник Л.Л. Економічний потенціал різних форм аграрних підприємств. *Економіка АПК*. 2011. №7. С. 89-97.
3. Мельник Л.Ю., Ільченко О.Є. Фермерські господарства: проблеми ефективного функціонування та розвитку. *Держава та регіони*. Серія: Економіка та підприємництво. 2012. № 2 (65). С. 131-134.
4. Розвиток підприємництва: інституціональний аспект. Монографія/За ред. Маліка М.Й. Київ. 2016. 432 с.
5. Спаський Г.В. Підвищення ефективності функціонування фермерських господарств Закарпаття. *Економіка АПК*. 2017. № 3. С. 50.
6. Збарський В.К., Кальченко С.В., Єременко Д.В. Оптимізація методики оцінки конкурентоспроможності високотоварних фермерських господарств сімейно-трудового типу. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Економіка. 2016. Випуск 1(47). Т.2. С. 272-278.
7. Биба В.А., Корінець Р.Я. Організаційно-економічні засади підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в фермерських господарствах України. *Економіка та держава*. 2018. № 6. С.88-92.
8. Осипова М.М., Доброва Н.В. Фермерські господарства України: особливості, проблеми, перспективи розвитку. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. Науки: економіка, політологія, історія. 2016. № 10 (242). С. 98-121.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ

Дидур А.

В статье рассматриваются тенденции развития фермерских хозяйств Украины за период с 2010 по 2017 годы. Проанализировано динамику и структуру производства продукции. Исследовано уровень эффективности сельскохозяйственного производства в фермерских хозяйствах. Выявлены проблемы, с которыми сталкиваются современные фермерские хозяйства. Дана оценка уровню государственной поддержки фермерских хозяйств и определены направления её совершенствования. Обоснована необходимость разработки системных мер по повышению эффективности функционирования фермерских хозяйств.

Ключевые слова: фермерские хозяйства; эффективность; рентабельность; государственная поддержка.

IMPROVING THE EFFICIENCY OF FARMS

Didur H.

Despite of multi-aspect researches by domestic scientists concerning the search of the problem of farms operation efficiency, further scientific grounding is required by the questions of the search of main directions of supporting efficient development of private farms taking into account contemporary challenges of their functioning external environment.

Private farm is a contemporary form of organization of agricultural business, free agricultural entrepreneurship, that is carried out based on the principles of economic benefit. It is based on private (individual) property over the means of production, including land, and on small-group, that's mostly family, form of labour exploitation.

Within the structure of domestic agricultural industry, individual farms produce 15,5% of gross agricultural output.

Increase of agricultural crops yield has been noticed. At the same time, in relation to most of crops, private farms have lesser crops yield than agricultural companies in whole.

The task of increasing the yield capacity can be solved by means of using breakthrough technologies with the use of scientific achievement, study of the experience of leading companies and ensuring high quality of labour. But it should be also taken into account that commencing production of intensive crops and sorts can have negative consequences. Development of intensive arable farming without compliance with respective conditions leads to soil depletion.

During the last 7 years one can notice a significant fluctuations of the level of profitability of agricultural products that is a sign of its great dependence on natural and climatic circumstances of respective year. In plant industry, decrease of sunflower and grape profitability within the period from 2012 to 2017 has been detected. In livestock breeding almost all types of products are loss-making, apart from milk, that requires taking effective actions, including those from the part of state bodies, to support this industry. Developing livestock breeding provides for ensuring keeping

rational planting rotation in plant industry and is also socially significant within the context of supplying rural population with workplaces.

The main strategic direction of individual farms development in Ukraine should be: improvement of legislation and regulations that could ensure steady development of agricultural industry; production of organic, safe and ecologically clean agricultural products; setting market prices to products that would ensure profitability of production thereof for the main amount of manufacturers; introduction of scientific and technological progress and innovations; involving young people to agricultural industry; ensuring fair wages in agricultural industry, etc.

State support should be aimed at development of informative-consulting support, development of insurance, availability of loans, agricultural leasing. Available loans shall enable farmers to overcome seasonal lack of financial funds, to accelerate production of goods, accumulation and development of material and technical base.

Farming is high-potential part of complicated agricultural industry that dynamically develops. Removing obstacles slowing the development of farms and creation of normal conditions for their development shall enable to increase the income of rural population, give a powerful stimulus for increase of food supplies production, create legal and economic conditions for carrying out farmer's activity.

Further development of farming in Ukraine requires introduction of scientific and applied researches aimed at development of mechanism of integrational links with participation of individual farms, that should enable to apply progressive methods of processing, decrease loss of raw materials, increase the quality of processed products and simplify marketing thereof.

Key words: *farms, efficiency, profitability, government support.*